

Süleymaniye'de Mevlevî'ye dair düzenlenen sempozyumda sunulan tebliğler, Bağdat 1989); *Mecmû'a-i Maqâlât u Eş'âr-ı Kongre-i Büzürgdâşt-ı Mevlevî-yi Kürd* (İran Kürdistanı'ndaki Sakız'da Mevlevî adına 1992'de yapılan sempozyumda sunulan bildiriler, Urmiye 1375 hş./1996); Muhammed Nergisi, *Revîkerdî-yi Zebânşînâhtî be Sebk-i Şîrî-yi Mevlevî-yi Kürd* (doktora tezi, 1383 hş., Kirmanşah Râzî Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi); Külsûm Osmânîpûr, *Zibâyî-Şinâsî-yi Dîvân-ı Eş'âr-ı Mevlevî-yi Kürd* (Senendec 1390 hş.); Cemâl Ahmedî, *Endîşehâ-yi Kelâmî-yi Mevlevî-yi Kürd* (Senendec 1391); Muhammed Melâ Kerîm, *Mevlevî: Jiyân u Berhemî* (Mevlevî: Hayatı ve eserleri, Erbil 2001; Far. trc. Cemâl Ahmedî, *Mevlevî-yi Kürd: Zindegî u Âşâr*, Senendec 1386 hş.). Enver Kâdir Muhammed tarafından Mevlevî ve şiiri üzerine Sovyet Bilimler Akademisi'ne bağlı Leningrad Şarkiyat Enstitüsü'nde hazırlanan doktora tezi yayımlanmıştır (*Lîrikâ-yı Şair-i Gevrey-i Kürd Mevlevî 1806-1882*, Stockholm 1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Emîn Feyzî, *Encûmen-i Edîbân-ı Kürd*, İstanbul 1339, s. 5, 7-9, 110-112, 123-128; M. Emîn Zekî, *Hulâşatü târihi'l-Kürd ve'l-Kürdîstân* (trc. M. Ali Avnî), Kahire 1939, s. 362-363; a.m.f., *Meşâhîr-ü'l-Kürd ve Kürdîstân fi'd-devri'l-İslâmî*, Bağdad 1364/1945, II, 23-25; Abbas Azzâvî, 'Aşâ'ir-ü'l-İrâk, Bağdad 1366/1947, II, 61-62; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-Şarkîyye*, Kahire 1374/1955, III, 109; K. Awâd, *Mu'cemü'l-mü'elîfîne'l-İrâkıyyîn*, Bağdad 1969, II, 255; III, 314; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşârifî's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, XXII, 76; Mahmûd Ahmed Muhammed, *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti'l-Evka'fi'l-merkeziyye fi's-Süleymaniyye*, Bağdad 1403-1405/1983-85, I, 191-192; III, 42; Abdülkerîm Müderris, *Dânişmendân-ı Kürd der Hîdmet-i 'İlm u Dîn* (trc. Ahmed Havârî Neseb), Tahrân 1369 hş., s. 207-209, 243, 244, 579, 580; Mehmet Uzun, *Kürt Edebiyatına Giriş*, İstanbul 1999, s. 26-27; Muhammedî Melâ Kerîm, *Mevlevî: Jiyân u Berhemî*, Erbil 2001; a.m.f., "Mevlevî: A Great Poet and 'alim of Southern Kurdistan" (trc. H. Dizayee – M. L. Chyet), *Les Annales de l'Autre Islam (Islam des Kurdes)*, sy. 5, Paris 1998, s. 59-82; Bâbâ Merdûh Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kürd*, Tahrân 1382 hş., I, 63-64, 168, 480-487; Ümîd Âşînâ, *Pîremêrd û Pêydâçûneveyekî Nuêy Jiyân û Berhemekânî*, Hevlîr 2001, I, 43-47; D. Natali, *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey and Iran*, New York 2005, s. 59; M. Ali Suveyrekî, *Mu'cemü a'lâmî'l-Kürd*, Süleymaniye 2006, s. 405-406; Selim Te mo, *Kürt Şiiri Antolojisi*, İstanbul 2007, I, 486-487; Nevin Güngör Reşan, *Kürt Ünlüleri*, İstanbul 2008, s. 52; İzzeddin Mustafa Resûl, *el-Vâkı'îyye fi'l-edebî'l-Kürdî*, Erbil 2010, s. 66-67, 82, 184; Keith Hitchins, "Mawlavi, 'Abd-al-Rahîm Ma'dumi", *Elr.* (<http://www.iranicaonline.org/articles/mawlavi-abd-al-rahim-madumi>).

AHMET ÖZEL

MEZÂTÎ

(المزاتي)

Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Ali
b. Yahlef el-Mezâtî
(ö. 471/1078-79)

İbâziyye mezhebinin
önde gelen
âlim ve tarihçilerinden.

Tunus'un güneydoğusundaki dağlık bölgede bulunan Tâmulest şehrinde doğdu. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak V. (XI.) yüzyılın başlarında İbâzî âlimi Ebû Abdullah Muhammed b. Bekir en-Nefûsî el-Feristâî'den (ö. 440/1048) genç yaşlarda ders aldığına göre önceki yüzyılın sonlarında doğmuş olmalıdır. İbâzî tabakat müelliflerinden Dercîni'nin onu 450-500 yılları arasında vefat eden onuncu tabaka içinde göstermesi de bunu teyit etmektedir. Tâmulest bölgesinde yaşayan ve cesaretliyle tanınan Berberî Mezâte kabilesine mensuptur. Mezâtî'nin dedesi Yahlef b. Yahlef, Libya'nın Cebelinfûse bölgesinden olup ilimde ve ahlâkta temayüz etmiş, insanlar arasında ortaya çıkan ihtilâfları çözmesi için başvurulan saygın bir kişiydi. Babası Ali b. Yahlef de ilim sahibiydi.

Mezâtî, ilk eğitimini Cezayir'in güneydoğusundaki Vâdirîg'de Tîn Yesley belesinde yaşayan Ebû Abdullah Muhammed b. Bekir'den aldı, ondan fıkıh, fıkıh usulü ve kelâm okudu. Daha sonra arkadaşları ile birlikte Kuzey Afrika İbâzîleri'nin kültür merkezlerinden olan Cerbe adasına gitti. Burada Ebû Muhammed Vîslân b. Ebû Sâlih el-Yerâsinî, Ebû Zekeriyâ Fâsıl b. Ebû Misver, Yûnus b. Fâsıl, Ebû Bekir b. Yahyâ ve Mâksin b. Hayr gibi Benî Yehrâsinî âlimlerinden fıkıh ve kelâm öğrendi. Tahsilini tamamlayınca Tâmulest'e döndü, kısa bir süre sonra da çevresinde geniş bir öğrenci halkası oluştu. Mezâtî, Trablus-Tunus arasında Benî Hilâl gibi Arap kabilelerinin uğrak yolu olan Tâmulest'teki güvensiz ortam sebebiyle 449 (1057) yılında yakınlarda Cebelizenzefer bölgesindeki bir yerleşim yeri olan Benî Ali Kalesi'ne gitti; öğrencileriyle birlikte orada bir mağarada yaşadı. Ardından yine öğrencileriyle beraber Cerbe adasına, bir süre sonra Kastilya'ya, Kastilya'dan da Kanturârâ'ya ulaşıp bir süre kaldı. Buradan Asûf'a geçti. Yanındakiler bir süre sonra Galâne'ye, ardından Temâsin'e ve Vercelân'a gitti. Vercelân'da da bir süre ikamet edip ders verdi. 462 (1070) yılında Zenzefer üzerinden Tâmulest'e döndü, öğretim ve telifle

meşgul oldu. Fıkıh usulü ve kelâma dair *Kitâbü'l-Tuḥaf* adlı eserini burada yazdı. Eser Kuzey Afrika'daki İbâzî âlimlerinin pek çoğunun dikkatini çekti (Amr Halife en-Nâmî, *Dirâsât*, s. 224). Bu süreçte öğrencileri de onun meclisinde konuşulanları not edip yazıya aktarıyordu. Hayatının sonlarına doğru tam olarak bilinmeyen bir sebeple Tâmulest yakınında ıssız bir yerleşim yeri olan Tûnîn'e giden Mezâtî'nin burada da kısa zamanda etrafında geniş bir öğrenci halkası oluştu. Tûnîn'de kaldığı iki yıl süresince İbâzî âlimleri topluluğu Azzâbe'yi kurdu, bir süre sonra da burada vefat etti. Ancak Cezayir'in güneyindeki Vercelân'da da ona nisbet edilen bir mezar ve camii bulunmaktadır (Lewicki, *el-Mü'errihûne'l-İbâziyyûn*, s. 112).

Şemmâhî'ye göre ilimde zirveye ulaşan Mezâtî özellikle fıkıh ve kelâm alanında uzmanlaşmıştı. İrticâlen şiir söyleyecek düzeyde iyi bir şair olup Berberîce ve mahallî dillerde şiirler yazmıştır. Öğrencileri arasında oğlu Saîd ve ünlü İbâzî tarihçilerinden Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ebû Bekir el-Vercelânî başta olmak üzere Ebû Saîd Yahlef b. Eyyûb en-Nefûsî, Ebû Ya'kûb Muhammed b. Yeddir, Ebû Amr Osman b. Halife es-Sûfî, Ali b. Mansûr ve İbrâhim b. Yûsuf gibi âlimler anılır. Birçok kaynakta, İbâzî tabakat yazarlarından biri olan Ebû'l-Abbas Ahmed b. Saîd b. Süleyman b. Ali b. Yahlef ed-Dercîni onun torunu olarak gösterilmekte ve isim zinciri de bunu teyit etmektedir. Ancak Mezâtî'nin vefat tarihiyle Dercîni'nin doğum tarihleri göz önüne alındığında ikisi arasında bulunan Saîd'in en azından 150 yıl yaşamış olması gerekmekte, bu da aralarındaki dede-torun ilişkisi veya doğum-ölüm tarihleri konusunda problem doğurmaktadır.

Eserleri. 1. *Kitâbü's-Siyer*. Kuzey Afrikalı İbâzî âlimlerinin biyografilerini içeren eser iki küçük cilt halinde toplam altmış altı varaktır. Vercelânî'nin *es-Sîre ve aḥbârü'l-e'imme*'siyle Şemmâhî'nin *Kitâbü's-Siyer*'i başta olmak üzere sonraki dönemlerde yazılan İbâzî biyografi eserlerinde Mezâtî'nin bu eserden nakiller yapılmıştır. Özellikle Vercelânî hocasından sıkça alıntı yapar. Eserin telif tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 450 (1058) yılından sonra yazıldığı tahmin edilmektedir. Çeşitli yazma nüshaları bugüne ulaşan eserin *Kitâbü's-Siyer* adıyla yapılan baskıları (Tunus 1321, Muhammed b. Yûsuf Ettafeyyîş'in *er-Red 'ale'l-Uḫbî eṭ-ṭâ'in fi'd-dîn* adlı risâlesiyle başlayan bir mecmua içinde, s. 46-88; Kahire 1325; nşr. el-Hâc Saîd Mes'ûd, Sîb / Uman

1414/1993) faziletler ve ilim tahsiline dair konuları kapsamakta, biyografilere yer vermemektedir. Nitekim mevcut yazma nüshalardan biri de *Kitâb fi talebi'l-ilm* başlığını taşımaktadır (Custers, I, 600-604). 2. *Kitâbü't-Tuḥaf fi'l-uşûl* (et-Tuḥafü'l-maḥzûne fi icmâ'î'l-uşûli's-şer'iyye, et-Tuḥafü'l-maḥzûne ve'l-cevâhirü'l-maḥzûne). İki cüz olup fıkıh usulü ve kelâmla ilgili çeşitli konuları içerir. Velâyet ve berâet, emir ve nehiy, Allah'ın kelâmı, iman ve küfür, ilim ve cehalet, nübüvvet ve risâlet, âhiret, cehennem, kader, Allah'ın isimleri ve sıfatları, imâmet, cuma namazı, ismet, Vehbiyye İbâzîleri'nin diğer İbâzî gruplarıyla ihtilâf ettiği meseleler, tövbe, farzlar, hicret, mürted, cevher ve araz, Allah'ın vahdâniyeti, teşbihin reddi, Mezâtî'nin ictihad usulü, onun reyle çözüme kavuşturduğu çeşitli fikhî problemler, Kaderiyye, Mürcie, Sufriyye ve Haşviyye gibi mezheplere yönelik tartışmalar bu konular arasındadır. Eserin nüshaları günümüze ulaşmıştır (Mezâtî'nin eserleri ve yazma nüshaları hakkında geniş bilgi için bk. Custers, I, 600-607). Berrâdî, Mezâtî'nin *Kitâbü'l-Fezâ'îl ve't-terğîb fi'l-hayr* adlı bir eserinden söz etmekle birlikte muhtevasıyla ilgili bilgi vermemektedir (*Risâle*, II, 294).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Zekeriyâ el-Vercelânî, *es-Sire ve aḥbârü'l-e'imme* (nşr. Abdurrahman Eyyûb), Tunus 1405/1985, I, 269-277; II, 283-385; Dercîni, *Ṭabaḳâtü'l-meşâ'ih bi'l-Mağrib* (nşr. İbrâhîm Tallây), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), II, 425-429; Berrâdî, *Risâle fi zikri kütübü'l-İbâziyye* (nşr. Ammâr Tâlibî, *Ârâ'ü'l-Havârici'l-kelemîyye* içinde), Cezayir 1398/1978, II, 294; Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer* (nşr. M. Hasan), Beyrut 2009, II, 603-605; III, 871, 926, 1082; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 1218; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâziyye fi mevki-bi't-tarih: el-İbâziyye fi Tânis*, Beyrut 1385/1966, s. 127-141; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, IV, 317; Hasan Hüsnî Abdüvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'ellifîne't-Tünisiyyîn* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekûş), Beyrut 1990, s. 959-960; Muhammed b. Mûsâ Bâbâammî v.dğr., *Mu'cemü a'lâmi'l-İbâziyye: Kısmü'l-Mağrib*, Gardâye 1420/1999, III, 444-448; T. Lewicki, *el-Mü'errihûne'l-İbâziyyûn fi İfrîkiyye's-Şimâliyye* (trc. Mâhir Cerrâr – Rîmâ Cerrâr), Beyrut 2000, s. 109-113; a.mlf., “al-Mazâtî”, *EP* (İng.), VI, 948-949; Amr Halîfe en-Nâmî, *Dirâsât 'ani'l-İbâziyye* (trc. Mîhâil Hûrî, nşr. M. Sâlih Nâsir – Mustafa Sâlih Bâcû), Beyrut 2001, s. 144-145, 222-224; a.mlf., “A Description of New İbâzî Manuscripts from North Africa”, *JSS*, XV/1 (1970), s. 63-87; P. Cuperly, *Medḥal ilâ dirâseti'l-İbâziyye ve 'aḳidetih* (trc. Ammâr el-Cilâsî), Tunus 2003, s. 30-31; M. H. Custers, *Bibliyûğrafya'l-İbâziyye* (trc. Mûhamed Ümâdî – Hadîce Kerîr), Maskat 1433/2012, I, 412-413, 600-607; Muh. Ben Cheneb, “Mezâtî”, *İA*, VIII, 201.

MEZRÛÎ

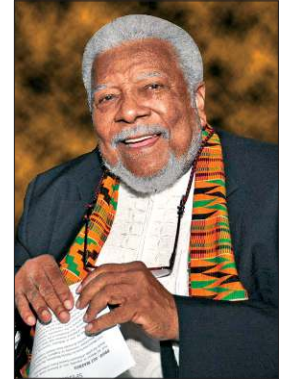
(المزروعى)

Ali b. el-Emîn b. Ali
b. Nâfi' el-Mezrûî
(1933-2014)

**Kenyalı müslüman siyaset bilimcisi,
Afrika hakları savunucusu.**

Meşhur bir ulemâ ailesinden olup 24 Şubat 1933'te Kenya'nın Hint Okyanusu kıyısında yer alan liman şehri Mombasa'da doğdu. Babası Şeyh Emîn b. Ali önceleri İbâzî / Hâricî iken sonradan Sünnî / Şâfiî olmaya karar veren, yerel İslâm âlimlerinin teşkil ettiği bir aileye mensuptur. Annesi Safiyye Süleyman Mezrûî de babasının kabilesinden birçok âlimin yetiştiği bir ailedendir. Mezrûîler, Zengibar Uman Sultanı Seyyid Saîd b. Sultân el-Bû Saîdî'nin yerel temsilcileri iken ondan ayrılmaya karar verdiler. Mezrûî ailesi aslen XVII. yüzyılda Uman'dan gelip Doğu Afrika'ya göç etmiş, Mombasa'nın kuzeyinde ve güneyinde iki köy olan Takaungu ve Gasi'ye yerleşmiştir. Kenya'nın başkaldırlığını da yapan baba Mezrûî 1947'de vefat etmiştir. Oğlunun Ezher'de okuyarak kendisi gibi İslâmî ilimleri tahsil etmesini istemişse de Ali el-Mezrûî modern sosyal bilimle uğraşan bir entelektüel olmayı tercih etmiştir.

Mezrûî, babasından aldığı medrese tahsilinin ardından sömürge idaresine bağlı Arap ortaokulunu ve lisesini bitirdi. Katıldığı Cambridge Overseas School Certificate Examination'da (Cambridge denizaşırı ülkeler için sertifika sınavı) aldığı puan üniversiteye girmesine yetmeyince birkaç yıl Mombasa İslâmî Eğitim Enstitüsü'nün erkekler yurdunda hizmetli olarak çalıştı. Kenya'nın sömürge valisi Sir Phillip Mitchell'in enstitüye yaptığı ziyarette ona eşlik eden Mezrûî çok parlak bir genç olarak valinin dikkatini çekti. Vali üniversiteye girmek için yüksek öğretim sınavına katılmasını önerdi; sınava hazırlanmak üzere bir burs elde edeceği mülâkatta girmek için başşehir Nairobi'ye gitmesini sağladı. Mülâkatta başarılı olan Mezrûî, aldığı bursla Manchester Polytechnic Üniversitesi'ne girerek iki yıl İngiliz dili ve edebiyatı okudu, siyaset bilimi ve tarih dersleri aldı. Ardından girdiği sınavda başarılı olunca University of Manchester'da siyaset bilimi dalına kabul edildi. Burada üç yıllık eğitimden sonra 1960 yılında mezun oldu. 1961'de Rockefeller bursu kazanarak Amerika'da Columbia Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamladı. Ardından, Doğu Afrika'nın köklü üniversitelerinden

Mezrûî

olan Makerere Üniversitesi'nin Kampala Kampüsü'nde ders vermek üzere teklif aldı. Teklifi kabul eden Ali el-Mezrûî burada ders okuturken aynı zamanda Oxford Üniversitesi Nuffield Koleji'nde başladığı doktora çalışmasını 1966'da bitirdi. Doktorasına devam ettiği sırada siyaset bilimi profesörü olarak tayin edilince eşine ender rastlanacak bir başarı elde etti. Bu sırada Afrika siyaset düşüncesinde bir çığır açan çalışmaları *The American Political Science Review*, *Foreign Affairs*, *Political Studies* gibi prestijli dergilerde yayımlandı. Mezrûî'nin 1962'de başlayan Uganda hayatı, Milton Obote'nin başında bulunduğu demokratik yollarla seçilmiş hükümeti 1971'de bir darbeyle devirerek başa geçen General İdülêmin Dada'nın (İdi Amin) baskıları sonucunda ülkeyi terketmesine kadar devam etti.

Ali el-Mezrûî, henüz Makerere'de iken (Uganda) sadece Afrika ile ilgili siyasî konularda görüş beyan eden bir siyaset bilimci olarak tanınmakla kalmadı, aynı zamanda yerel ve küresel meselelerde Afrika liderleriyle görüş alışverişinde bulunan bir entelektüel olarak uluslar arası kamuoyunun dikkatini çekti. Görüştüğü liderler arasında Uganda'dan Milton Obote, Kenya'dan Thomas Joseph Mboya ve diğer Doğu Afrika ülkelerinden liderler yer alıyordu. Makerere'de iken Bangladeş asıllı Ugandalı entelektüel Rajat Neogy'nin çıkarmaya başladığı *Transition* dergisinde yazı yazmaya başladı ve dergi, Doğu Afrika için öncelikli konularda ve küresel siyasî mevzularda görüşlerini yayımladığı önemli bir yayın haline geldi. Postkolonyal yeni Afrika yönetimlerinin politikalarını sorguladığı, Afrika siyasetine dair konularda geniş ilgi gören makalelerini bu dergide yayımladı. Tanzanya'nın ilk devlet başkanı olan Julius Kambarege Nyerere'nin Batılı idealist entelektüeller tarafından desteklenen Afrika sosyalizmi üzerine ileri sürdüğü ütopyik fikirlerini